

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Studium humanitní vzdělanosti – Filosofický modul

Valerie Martínková

Základy morálky. Kant a Freud.

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Richard Zika, Ph.D.

Praha 2024

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně.

Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány.

Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

.....

V Praze dne: 20.6.2024

Podpis autora práce

Děkuji vedoucímu práce, Mgr. Richardu Zikovi, Ph.D., za ochotu a cenné rady, kterých se mi dostalo při zpracování této bakalářské práce.

Anotace:

Ve své praktické filosofii, poprvé formulované v *Základech metafyziky mravů* (1785), koncipuje Immanuel Kant člověka jako primárně racionální bytost, která svým rozumem stanovuje princip svého správného (morálního) jednání. Tímto principem, kterému člověk přiznává přednost před všemi jinými podněty k jednání, je tzv. kategorický imperativ. Ve své psychoanalýze sleduje Sigmund Freud člověka jako primárně žádostivou bytost, která k morálnímu jednání dospívá jedine díky vnějšímu působení. Ve svých spisech, mezi nimiž je třeba zmínit přelomovou studii „*Já a Ono*“ (1923), vysvětluje lidskou morálku (a její imperativní povahu) pomocí pojmu Nadjá. Cílem bakalářské práce je srovnání obou koncepcí, stanovení rozdílů mezi nimi i jejich případných shod.

Abstract:

In his practical philosophy, first formulated in the *Groundwork of the Metaphysics of Morals* (1785), Immanuel Kant conceives of man as a primarily rational being who determines the principle of his right (moral) action by his reason. This principle, to which man accords priority over all other impulses to act, is the so-called categorical imperative. In his psychoanalysis, Sigmund Freud observes man as a primarily desiring being who arrives at moral action only through external influence. In his writings, among which should be mentioned the groundbreaking study "The Self and the Id" (1923), he explains human morality (and its imperative nature) by means of the concept of the Overself. The aim of this thesis is to compare the two conceptions, to establish the differences between them and their possible correspondences.

Klíčová slova:

Immanuel Kant, Sigmund Freud, morálka, kategorický imperativ, teorie pudů, pojem Nadjá, rozum

Obsah

ÚVOD	6
I. KANTOVA POJETÍ MORÁLKY	8
KANTOVO FILOSOFICKÉ MYŠLENÍ.....	8
KANTOVA MORÁLNÍ FILOSOFIE	8
KONCEPTY KANTOVY MORÁLNÍ FILOSOFIE.....	9
KATEGORICKÝ IMPERATIV	12
Hypotetický imperativ	13
Kategorický imperativ	14
Formulace kategorického imperativu	14
II. FREUDOVA MORÁLNÍ FILOSOFIE	17
FREUD A ZÁKLADY JEHO MYŠLENÍ	17
FREUDŮV POHLED NA MORÁLKU.....	18
Vědomí a nevědomí.....	18
Teorie pudů.....	19
Psychosexuální vývoj člověka.....	20
Oidipovský komplex	21
Strukturální model psychiky.....	22
Nadžá (Superego).....	22
Morálka	24
III. ROZDÍLY A SHODY V JEJICH KONCEPCÍCH MORÁLKY	25
HLAVNÍ ROZDÍLY V JEJICH KONCEPCÍCH.....	25
SHODY V JEJICH KONCEPCÍCH	27
ZÁVĚR	29
A PROČ JE TEDY PŘÍNOSNÉ ZKOUMAT VÍCE POHLEDŮ?	30
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ:	32

Úvod

Morálka jako koncept úzce spjatý s lidskou etikou a chováním je předmětem zkoumání filosofů a psychologů už po staletí. Asi každý se někdy zamyslel nad svým chováním a svědomím. Kde se bere naše rozhodnutí, proč se v určité situaci zachovám tak, jak se zachovám a proč se zvládneme chovat podle pravidel a nějakých daných norem? Podle Kanta je to rozum, který nás odlišuje od zvířat a který může za to, že jsme schopni žít ve společnosti. Freud ze svého hlediska zase uvádí v hlavní roli pudy, které se v průběhu života učíme potlačovat a pracovat s nimi pomocí našeho Superega.

Morálkou a jejím pojetím se zabírala celé řada významných autorů a jmen. Já si ale do své práce vybrala dvě teorie, které jsou na první pohled odlišné, ale možná se autoři přece jenom v nějakých myšlenkách shodují.

V první kapitole se zaměřím na velkého myslitele Immanuela Kanta, filosofa, podle kterého jsou lidé racionální bytosti založené na kategorickém imperativu.

To znamená, že naše chování ovládá čistý rozum, který nás zároveň odlišuje od zvířat. V práci se podíváme, na Kantovy hlavní myšlenky a shrneme nějaké jeho základní koncepty lidské morálky jako je rozum, vůle, blaženost, povinnost nebo svoboda. Poté rozeberu kategorický imperativ, který Kant formuloval v několika tezích. Budu vycházet z jeho hlavních knih, a to *Základy metafyziky mravů* a *Kritika praktického rozumu*.

V návaznosti na Kanta se v druhé kapitole podíváme na Sigmunda Freuda a jeho teorii z psychologického hlediska. Jeho pohled na morálku vychází z jeho psychoanalýzy, která je i dnes velice aktuální. Psychoanalýza zkoumá lidskou psychiku a orientuje se na jedince jako celek. Freud zdůrazňuje důležitost našeho dětství na pozdější vývoj. Svou morálku zakládá na primárně žádostivé bytosti, tzn. že jako lidé máme určité pudy, které se v průběhu formování morálky snažíme potlačovat a osvojujeme si morální normy. V bakalářské práci se podíváme na důležité aspekty jeho pohledu jako je rozdělení na vědomí a nevědomí, teorie pudů nebo jeho strukturální model psychiky, které objasňuje v jeho dílech *O člověku a kultuře* a v jeho *Přednáškách k úvodu do psychoanalýzy*.

Pokusím se tedy poskytnout stručný popis morálních pojetí těchto dvou velikánů a poté ve třetí kapitole určit názory ve kterých se výrazně rozcházejí, tedy určité rozdíly, a pohledy ve kterých se naopak mohou nějak shodovat, tedy nějaké shody.

Pochopit celkovou existenci naší společnosti a obecně lidských bytostí, určitě není lehké.

Problematika otázky dobra a zla a morálního chování je a vždy bude aktuálním tématem v každé době a jinak tomu není ani dnes. Je velice zajímavé, že právě i v dnešní době můžeme aplikovat tyto spousty let staré teorie na naši populaci a že lidé před tolika lety vyslovili tak silné myšlenky a teorie, podle kterých se naše populace vyvíjela.

I. Kantova pojetí morálky

Kantovo filosofické myšlení

Immanuel Kant se narodil 22. dubna 1724 v pruském Královci, dnes je toto území nazývané Kaliningrad. Byl to německý filosof 18. století a jeho dílo se rozděluje na dvě období, a to tzv. předkritické (kdy byla jeho filosofie v souladu s dobovými metafyzickými představami o dokazatelnosti existence boha a nesmrtelnosti lidské duše) a kritické období (kdy tyto představy zásadně revidoval).

Immanuel Kant se proslavil stěžejním dílem své teoretické filosofie, *Kritikou čistého rozumu* (1781), kde se zabývá možnostmi lidského poznání. Dospívá zde k přesvědčení, že vše, s čím se setkáváme ve zkušenosti (vnější i vnitřní), má pouze povahu jevu, a že tedy nepoznáváme věci takové, jaké jsou samy o sobě (a to ani sami sebe).

Z hlediska předložené práce je důležitá především Kantova praktická, tj. morální filosofie rozvinutá ve spisech *Základy metafyziky mravů* (1785) a *Kritika praktického rozumu* (1788). V morální filosofii využívá Kant rozdělení na jevy a věci o sobě k tomu, aby mohl uvažovat o lidské svobodě – jako jevy jsme podrobeni zákonům přírody (včetně přírodní kauzality), ale jako věci o sobě (z hlediska praktické filosofie tedy jako občané inteligibilního světa) jsme svobodní. Sice sami sebe takové, jací jsme nezávisle na zkušenosti, nepoznáváme, ale o své svobodě víme, zakoušíme ji v úctě k mravnímu zákonu a ve vědomí povinnosti.

Jako jeho další díla, k lepšímu pochopení celé jeho filosofie nemůžu opomenout *Prolegomenu ke každé další metafyzice, jež se bude moci stát vědou* (1783), nebo *Kritiku soudnosti* (1790).

Kantova morální filosofie

Kant formuloval svou koncepci morálky na základě autonomie a apriorního charakteru morálních principů. Ve svých dílech se vymezuje proti empirickému odůvodnění morálky, tj. proti myšlence, že se morální principy odvozují ze zkušenosti, protože zkušenost je proměnlivá a individuální. Kant zastává názor, že morální principy vychází z čistého rozumu a jsou univerzální, nutné a neměnné. Morálka není závislá na vnímání, citění a žádostech

jednotlivce nebo na vnějších faktorech a platí pro všechny rozumné bytosti, tj. pro bytosti, které mají schopnost rozumu a vůle, bez výjimky.

Koncepty Kantovy morální filosofie

Klíčovým pojmem Kantovy filosofie – stejně, jako je tomu u mnoha jiných významných myslitelů – je zcela určitě pojem rozumu. Racionalita je podle Kanta klíčová v chápání lidské přirozenosti a morálky. Právě racionalitou, schopností myšlení se odlišujeme od všech ostatních známých konečných jsoucen.¹ Kant rovněž tvrdí, že rozum máme jen jeden, který se však liší podle způsobu užití.² Teoretický rozum se zabývá předměty pouhé mohutnosti poznání, tudíž ho používáme, když něco poznáváme. Naopak pro naše jednání zakládá rozum praktický, který se zabývá určujícími důvody vůle.³

V úvodu *Kritiky praktického rozumu* se Kant snaží ukázat, že čistý rozum může být praktický nepodmíněně. Může tedy určovat naši vůli nezávisle na empirickém poznání, i na okolnostech času a prostoru.⁴

Podle Kanta je rozumná bytost vybavena „mohutností jednat podle představy o zákonech“, jednodušeji je obdařena *vůlí*. Právě vůle je totožná s praktickým rozumem, jelikož k odvození jednání je zapotřebí právě rozumu. A sám rozum může určovat naše jednání. Tuto schopnost Kant označil jako *autonomii vůle*. Autonomní vůle si poskytuje zákony sama. Pouze z rozumu vychází autonomní vůle a naopak vůli, která je určena okolnostmi, označujeme jako heteronomní vůli.⁵ Jestliže je tudíž vůle určována předmětem chtění, je to *heteronomní vůle*. V *Základech metafyziky mravů* Kant zdůrazňuje, že *dobrá vůle* je dobrá sama o sobě, bez ohledu na to, jaké jsou následky její volby. Dobré mravní jednání vychází jen a priori z rozumu.

Jako další klíčový pojem jeho filosofie musíme označit pojem *svobody*. Svoboda je vlastnost vůle, kterou jsou obdařeny všechny rozumné bytosti. Kant v *Základech metafyziky mravů* tvrdí:

„Pravím tedy, že každá bytost, která nemůže jednat jinak než pod ideou svobody, je právě z tohoto důvodu v praktickém smyslu skutečně svobodná, to znamená, že pro ni

¹ Tamtéž, s. 110

² Tamtéž, s. 16

³ KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu. Filozofické odkazy*. Bratislava: Pravda, 1979, s. 24

⁴ KANT, Immanuel. *Kritika praktického rozumu. Filozofické dědictví*. Praha: Svoboda, 1996, s. 25-26

⁵ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976, s.92

platí všechny zákony, jež jsou nerozlučně spjaty se svobodou, a to právě tak, jako by její vůle byla i sama o sobě a pro teoretickou filozofii platně prohlášena za svobodnou. Tvrdím pak, že každé rozumné bytosti, která má vůli, musíme nutně propůjčit i ideu svobody, za niž by jediné jednala. Vůle rozumné bytosti může být její vlastní vůli jen pod ideou svobody, a tudíž musí v praktickém ohledu být přisouzena všem rozumným bytostem.“⁶

Každá bytost může jednat jen pod ideou svobody, a to ji činí skutečně svobodnou v morálním smyslu. Jinak řečeno, platí pro ni všechny zákony, které jsou nerozlučně spjaty se svobodou. Tím také tvrdí, že každá rozumná bytost, která je obdařena vůlí, musí mít ideu svobody, pod kterou by jednala, protože u takové bytosti uvažuje praktický rozum.⁷

Zajistit vlastní *blaženost* neboli uspokojení našich potřeb a náklonností, je naše povinnost, neboť v nespokojenost a v neuspokojené potřeby by mohly vést k porušování povinnosti jednat podle morálních zásad. Právě tato náklonnost k blaženosti spojuje všechny rozumné bytosti. Přesto však blaženost pro každého znamená něco jiného a každý rozumný člověk dojde ke štěstí jinak. Proto nemůžeme hledat obecně platnou zásadu. Volbu prostředků za účelem dosažení vlastního největšího blaha Kant nazývá chytrostí. Výraz *chytrost* používá v dvojím smyslu. Chytrost pro svět, která je lidskou dovedností ovlivnit a využít ostatní ke svému úmyslu, a soukromou chytrost, která sjednocuje všechny úmysly ve svůj vlastní a trvalý prospěch.

Díky tomu, že máme rozum, není usilování o naši blaženost nejvyšším účelem, ale pouze povinností. Lidem není jedno, co rozum říká, a nepoužívají ho pouze k uspokojování potřeb, protože pak bychom se nijak od zvířat nelišili. Člověk je však určen k nějakému „vyššímu účelu“ a rozum má používat i k tomu, aby posuzoval, co je dobré a co zlé samo o sobě.⁸

A co teda můžeme považovat za dobré? Jak již bylo uvedeno, pro Kanta jediným nepodmíněným dobrem je dobrá vůle. Dobrá vůle nijak nezávisí na tom, k čemu v důsledku vede. Podle Kantových slov by dobrá vůle i v případě selhání jednání, které zapříčinila „přesto zářila sama o sobě jako klenot, jako něco, co má svou plnou hodnotu samo v sobě“. Tím chce

⁶ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976, s. 103

⁷ Tamtéž, s. 104

⁸ KANT, Immanuel. *Kritika praktického rozumu*. Filozofické dědictví. Praha: Svoboda, 1996, s. 105

řict, že dobré vůli neklesne hodnota, když se jí nepodaří docílit svého záměru. Ale platí to jen pouze, když je vynaloženo veškeré úsilí a prostředky, které můžeme použít.⁹

Od dobré vůle se ještě odlišuje božská neboli svatá vůle. Pro božskou neboli svatou vůli neplatí žádné imperativy, není podřízená zákonu a nevztahuje se k ní povinnost.¹⁰ Svatá vůle je ta, jejíž maximy jsou vždy v souladu se zákony autonomie.¹¹ V *Kritice praktického rozumu* najdeme, že cílem každé rozumné bytosti je vlastní blaženost. Musí však zahrnovat i blaženost druhých, aby mohla být brána jako praktický zákon.¹²

Povinnost můžeme označit za další pojem Kantovy morální filosofie. Povinnost je podle něj objektivní nutnost jednání na základě závaznosti. Jednat z povinnosti spočívá v tom, že jednáme správně, ale ne proto, že chceme nebo pro náš prospěch, ale protože máme pocit závazku. To tedy znamená, že ne každý čin, který vykonáme v souladu s morálním zákonem, má pravou morální hodnotu. Dokonce i jednání, které činíme z lásky k lidem je motivované náklonností, a ne povinností, a proto rovněž není z morálního hlediska dobré.¹³

Kant připisuje morálnost a hodnotu charakteru i člověku, který koná dobro i přes to, že ho jeho temperament určuje jako chladného a lhostejného. Neboli i osoba, která je od přirozenosti odměřená a chladná, neempatická, může projevit dobrou vůli, když koná dobro z povinnosti.¹⁴ Nemůžeme však tvrdit, že lidé, kteří mají náklonnost k druhým, by nemohli jednat správně, jen musí k náklonnosti připojit i vědomí povinnosti (a náklonnosti je nadřadit).

Mravní hodnotu má jednání pouze z *úcty k zákonu* a úctou k zákonu jsme mu podřízeni. Úcta vychází z rozumu, nikoliv z něčeho empirického nebo z náklonností. I pokud chováme úctu k jiné osobě, tak to lze odvodit z úcty k zákonu, jelikož v nás dotyčná osoba vyvolává úctu právě proto, že se chová podle zákona, a my její chování chceme napodobit.

„Každá rozumná bytost jako účel sám o sobě musí ve vztahu ke všem zákonům, jimž by mohla být kdy podřízena, mít možnost považovat se zároveň za zákonodárnou, protože právě tato přiměřenost jejích maxim pro obecné zákonodárství vyznačuje ji jako účel sám o sobě, a dále, její výsadní důstojnost oproti všem přírodním bytostem nese s sebou, že musí pojímat své maximy z hlediska sebe samé ale zároveň z hlediska každé druhé rozumné bytosti jako bytosti zákonodárné. Takovým způsobem je nyní možný

⁹ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976, s. 21

¹⁰ Tamtéž, s. 50

¹¹ Tamtéž, s. 91

¹² KANT, Immanuel. *Kritika praktického rozumu*. Filozofické dědictví. Praha: Svoboda, 1996, s. 57-58

¹³ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976, s. 26

¹⁴ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976, s.28

svět rozumných bytostí jako říše účelů, a to na základě zákonodárství všech osob jako členů. Podle toho musí každá rozumná bytost jednat tak, jako by na základě svých maxim byla vždy zákonodárným členem v obecné říši účelů.“¹⁵

Kategorický imperativ

Nejdříve si definujeme pojem *maxima*, který Kant často používá. „maxima“ je odvozeno od latinského „propositio maxima“ neboli v překladu „nejvyšší zásada“. Je to nejvyšší zásada, podle které člověk jedná. Maxima je subjektivním principem chtění, a naopak praktický zákon je objektivním principem.¹⁶ Tím narážíme na otázku, jestli maxima může platit jako obecný praktický zákon. Maximy jsou sice subjektivní, avšak někdy se mohou shodovat s objektivně platnými pravidly, a tudíž platit i objektivně a platit tak zároveň jako princip všeobecného zákonodárství.¹⁷

Morální zákon je myšlen jako objektivní, protože platí pro každého, kdo má rozum a vůli. Maxima chystosti pouze radí, jak se máme zachovat, ale zákon mravnosti nám to přikazuje.¹⁸ Maxima je morálně pravá, pouze pokud spočívá v zájmu, který máme na dodržování zákona. Kant zde zastává stanovisko, že pokud chceme jednat mravně, musíme si položit otázku, zda může mít moje subjektivní maxima formu obecnosti a zda ji můžeme předepsat všem neboli ji považovat za obecně platné pravidlo.

„představa objektivního principu, pokud vůli donucuje, se nazývá příkaz (rozumu) a formule tohoto příkazu se nazývá imperativ“.¹⁹

Imperativy vyjadřují povinování a ukazují tak vztah rozumu k vůli, která ve své subjektivní povaze není nutně určována. Imperativy pocházejí z rozumu, a jak už víme, tak rozum říká vůli, že by bylo dobré něco vykonat nebo udělat, ale vůle ne vždy poslechne a udělá, co říká rozum

¹⁵ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976, s.89

¹⁶ Tamtéž, s. 61

¹⁷ KANT, Immanuel. *Kritika praktického rozumu*. Filozofické dědictví. Praha: Svoboda, 1996, s. 50

¹⁸ Tamtéž, s. 62

¹⁹ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976, s. 49

jen proto, že by to bylo dobré.²⁰ Jinak řečeno – imperativy nám říkají, co je dobré udělat nebo neudělat.²¹

Podle Kanta imperativy přikazují hypoteticky nebo kategoricky, a proto je musíme rozdělit na dva druhy. V hypotetických formulujeme praktické nutnosti možného jednání, jako prostředku k něčemu, čeho chceme dosáhnout. Neboli jinak řečeno – formulujeme, co musíme udělat, abychom dosáhli nějakého cíle. Kategorický imperativ nám ukazuje jednání, které je dobré samo pro sebe, bez vztahu k dalšímu nebo jinému účelu.²²

Hypotetický imperativ

Hypotetický imperativ je příkaz podmíněný účelem, tudíž není nepodmíněný a nemůže se označovat za zákon. Díky tomu, že obsahuje nutnost, ho můžeme nazvat imperativem a taková nutnost je podmíněná subjektivně, jinak řečeno je jiná pro každou rozumnou bytost. To znamená, že se jedná o princip, který považujeme za empirický, a právě zkušenost je pohnutkou vůle a důvodem pro konkrétní jednání. Každá rozumná bytost je jiná, nemůže pro nás předpis platit stejně, a proto se jedná pouze o praktický předpis a nikoli o praktický zákon.

My jakožto rozumné bytosti se rozhodujeme na základě subjektivních podmínek, které jsou odlišné. Zkrátka se jedná o předpis, jak bychom měli jednat, pokud chceme dosáhnout určitého cíle. Kant to například ukazuje ve své *Kritice praktického rozumu* na příkladu šetření peněz na stáří. Každý se zachováme jinak, někdo počítá s tím, že se v případě nutnosti dokáže uskromnit, někdo ani nepočítá s tím, že taková doba nastane a někdo spoléhá na ostatní.²³

Tyto praktické principy, které jsou založené na subjektivních podmínkách, se mohou stát naší maximou, ale nikdy naším univerzálním zákonem a priori.²⁴ Hypotetické imperativy jsou důležité, ale samy o sobě nestačí k určení morálního jednání. Teprve až ve spojení s kategorickým imperativem je morální filosofie kompletní a může nám nabídnout ucelený rámec pro posuzování morálních otázek.

²⁰ Tamtéž, s. 49

²¹ Tamtéž, s. 50

²² Tamtéž, s. 51

²³ KANT, Immanuel. *Kritika praktického rozumu*. Filozofické dědictví. Praha: Svoboda, 1996, s. 31,32

²⁴ Tamtéž, s. 34

Kategorický imperativ

Kategorický imperativ můžeme jako jediný označit za praktický zákon, je nepodmíněný a univerzální. Platí pro všechny rozumné bytosti ve stejné míře a není subjektivně podmíněn.²⁵ Jinak řečeno, pokud zákon vychází pouze z rozumu a určuje vůli jakožto vůli o sobě bez ostatních subjektivních podmínek, je absolutně nutný a obecný. Toto splňuje pouze kategorický imperativ jakožto apriorní princip pramenící z čistého rozumu. Takový imperativ pak vždy přikazuje dobré jednání.

Pro Kanta je kategorický imperativ možný díky svobodě, o které jsme se už zmiňovali. Kant tvrdí, že „[...] a tak jsou kategorické imperativy možné proto, že idea svobody tvoří ze mne člena inteligibilního světa“ Její nutnost stačí k tomu, abychom mohli potvrdit platnost kategorického imperativu. Proto idea svobody postačuje k praktickému užívání rozumu neboli k přesvědčení, o platnosti imperativu a mravního zákona.²⁶

Kategorický imperativ završuje Kantův morální systém, protože v něm Kant nachází nejvyšší princip morálky. Z tohoto jednoho nejvyššího principu odvozujeme jednotlivé kategorické imperativy neboli naše mravní povinnosti.

Formulace kategorického imperativu

Kant kategorický imperativ vyjádřil v několika různých formulacích. První a možná nejznámější formulaci, vyvozuje přímo z pojmu kategorického imperativu. Imperativ obsahuje pouze obecnost zákona, kterým určíme svou vůli, a není omezen žádnou podmínkou. Formuloval to takto:

„[...] jednej jen podle té maximy, od níž můžeš zároveň chtít, aby se stala obecným zákonem.“²⁷

Po první formulaci Kant vyslovuje další a ta zní takto:

„[...] jednej tak, jako by se maxima tvého jednání měla na základě tvé vůle stát obecným přírodním zákonem.“

²⁵ KANT, Immanuel. *Kritika praktického rozumu*. Filozofické dědictví. Praha: Svoboda, 1996, s. 31

²⁶ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976, s. 114

²⁷ Tamtéž, s. 61-62

Rozdíl mezi těmito formulacemi můžeme najít v zákonech, o kterých Kant v díle mluví. V této formulaci hovoří o přírodních zákonech a myslí tím vše, co je určené nějakým pravidlem nebo zákonem. Jako příklad uvedl mezilidské vztahy. Naopak v první formulaci mluví o zákonech svobody.²⁸ V *kritice praktického rozumu* to Kant vysvětluje tak, že se musíme zamyslet, jak by vypadaly formulace, kdyby byly přírodním zákonem, tudíž chceme maximu, podle které by fungovala příroda jako podle zákona.²⁹

Ale ani tyto dvě formulace nestačí a Kant poskytuje další, stanovující účel mravního jednání:

„[...] jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek.“³⁰

Z této formulace vychází mravní povinnost vůči rozumným bytostem. Každá bytost má absolutní hodnotu a nepodmíněnou hodnotou je samo lidství o sobě. Kategorický imperativ v této formulaci sděluje, že morální jednání je takové, které respektuje absolutní hodnotu onoho lidství jako účelu o sobě. Neboli říká, jak máme o své lidství, i o lidství všech ostatních, pečovat. Pokud se tak úmyslně nechovám, nebo na tom mám svůj vlastní zájem, tak ho používám jen jako prostředek pro nějaký svůj vlastní účel. Tudíž se podle kategorického imperativu máme chovat tak, abychom vždy zachovali úctu k lidství bez ohledu na subjektivní důvody.

Následující formulace kategorického imperativu vyjadřuje podmínku a to tu, že maxima může existovat s vlastním obecným zákonodárstvím vůle. Po splnění této podmínky se pak maxima může považovat za mravní.³¹ Podle této formulace je nutné:

„[...] aby se vůle mohla sama prostřednictvím svých maxim považovat zároveň za obecně zákonodárnou“³²

²⁸ Tamtéž, s. 62

²⁹ KANT, Immanuel. *Kritika praktického rozumu*. Filozofické dědictví. Praha: Svoboda, 1996, s. 74

³⁰ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976, s. 75

³¹ Tamtéž, s. 78

³² Tamtéž, s. 82

Popřípadě je třeba:

„...jednat tak, jako by tvá maxima měla sloužit zároveň za obecný zákon“³³

Každá rozumná bytost by měla jednat vždy, jako by byla zákonodárným členem v obecné říši účelů. Říší Kant rozumí systematické spojení různých rozumových bytostí, prostřednictvím pospolných zákonů“.

Lidská bytost patří do říše účelů jako člen, avšak není hlavou říše mravnosti. Tou může být jen bytost prostá žádostivosti. Hlavou může být jen dokonalá vůle, která není vystavená požadavkům smyslovosti.³⁴

Všechny formulace jsou vyjádřením jediného zákona. Avšak základem pro posouzení, zda se jedná o mravní jednání, má být vždy první formulace. Právě ten, vycházející z čistého praktického rozumu, je základním principem, na který pak může navazovat celá etická teorie. Nejlépe však uděláme, když každé jednání budeme zkoumat pomocí všech tří formulací.³⁵

³³ Tamtéž, s. 89

³⁴ Tamtéž, s. 90

³⁵ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976, s. 98

II. Freudova morální filosofie

Freud a základy jeho myšlení

Sigmund Freud byl rakouský neurolog, kterého považujeme za zakladatele psychoanalýzy. Narodil se 6. května v Příboře na Moravě, kde ovšem strávil jen první tři roky a poté se přestěhoval do Vídně, kde strávil podstatnou část života.³⁶

Jeho kariéra začala studiem medicíny, konkrétně neurologie. V laboratoři Ernesta Bruckeho, řešil histologii nervové soustavy a 1881 byl promován na doktora všeobecného lékařství.³⁷ Roku 1885 se u Jeana-Martina Charcota v Paříži, dostal k studiím o hysterii a hypnóze, které u něj vzbudily zájem o nevědomé procesy v naší mysli.³⁸ Poté se Freud vrátil do Vídně, kde si otevřel soukromou praxi a začal se věnovat léčbě psychických poruch.³⁹ O psychoanalýze se poprvé začal zmiňovat roku 1909 a zaměřuje se v ní na analýzu snů, volných asociací a přenosů. Těmi pak odhaluje nevědomé konflikty, které ovlivňují naše chování.

Freud své myšlenky shrnul v řadě knih, z nichž lze výběrově zmínit *Výklad snů* (1900), *Psychopatologii všedního života* (1901), *Tři eseje o sexualitě* (1905) a *Totem a tabu* (1913). V dílech rozvíjí teorii psychosexuálního vývoje, strukturu psychiky a jeho koncepty, z nichž nejznámější je zřejmě oidipův komplex.

Jeho teorie vzbudily velký rozruch a kontroverzi. Ale i přes nesouhlas konzervativních odborníků se psychoanalýza stala jedním z nejvýznamnějších proudů v psychologii a psychiatrii. Neovlivňovala jen tyto obory, ale i například sociologii nebo antropologii.

Dnes jsou Freudovy teorie zčásti překonané a zpochybněné, avšak jeho vliv stále trvá a jako jeden z nejvýznamnějších myslitelů 20. století inspiruje velké myslitele dodnes.

³⁶ FREUD, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Eseje (Odeon). Praha: Odeon, 1990, s. 9

³⁷ Tamtéž, s. 11

³⁸ Tamtéž, s. 13

³⁹ Tamtéž, s. 14

Freudův pohled na morálku

Freudova morální filosofie je výzkumem vývoje lidské morálky. Zabývá se konkrétními hodnotami a normami, ale i kořeny morálního jednání a psychickými procesy, které je ovlivňují. Ve Freudově přístupu hraje veliký význam psychoanalytický pohled akcentující sexualitu, jako zásadní faktor morálního vývoje člověka.

Vědomí a nevědomí

V přelomové studii *Já a Ono* Freud považoval za základní kámen psychoanalýzy rozdělení psychiky na *vědomí* a *nevědomí*. Být vědomým je čistě deskriptivní termín a podle zkušenosti víme, že cokoli, co je vědomé rychle pomíjí.

„Rozlišení psychična na vědomé a nevědomé je základním předpokladem psychoanalýzy a jedině ono jí dává možnost porozumět patologickým pochodům v duševním životě, které jsou právě tak časté jako závažné, a vřadit je do duševní souvislosti. Ještě jednou a jinak řečeno: psychoanalýza nemůže podstatu psychična spatřovat ve vědomí, nýbrž fakt, že je něco vědomé, musí pojímat jako určitou kvalitu psychického, která se může vyskytovat pospolu s jinými kvalitami nebo může chybět“⁴⁰

Proces, kterým přechází vědomé do nevědomí, označil termínem vytěsnění a sílu, kterou vytěsnění přivodila, nazval odpor. Vytěsněné je tedy významným příkladem nevědomého. Nevědomé rozdělil na latentní, tj. schopné uvědomění, a vytěsněné, tj. které samo o sobě není dalšího uvědomění schopné, přičemž latentní, které je nevědomé jen v deskriptivním slova smyslu, označujeme jako předvědomé. Tudíž Freud dále operuje s třemi pojmy a to vědomí, nevědomí a předvědomí. Nemůžeme oddělovat předvědomí a nevědomí od psychična – i když by to usnadnilo shodu s filozofy a konzervativními psychology, mělo by to více nevýhod než výhod, jelikož bychom zastínili důležité skutečnosti a ignorovali historický kontext. To by poté jistě vedlo k nejasnostem a nedocení významu těchto psychoidních prvků. Proto se Freud rozhoduje pro začlenění předvědomí a nevědomí do psychična, i když to rovněž může vést k jistým komplikacím v popisu.⁴¹ Nevědomí do našeho vědomí může občas trochu proniknout v zašifrovaných nebo symbolických náznacích.

⁴⁰ FREUD, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Eseje (Odeon). Praha: Odeon, 1990, s. 99

⁴¹ Tamtéž, s. 101

Vědomí je aktuální podobou mysli. Je chápáno jako povrch psychického aparátu (s ukotvením v mozku) a je ovlivňováno vnějšími (smyslovými) i vnitřními (pocity a city) podněty.

Předvědomí se pak nachází mezi vědomou a nevědomou rovinou. Můžeme ho charakterizovat jako potenciální vědomí. V něm rovněž probíhá cenzura. Naše nevědomé myšlenky k nám promlouvají nejčastěji ve snu, kdy je naše vědomí utlumeno.⁴²

Teorie pudů

Freudova teorie pudů je jednou ze základních kamenů psychoanalytického učení. Jak jsem už výše uváděla, Freud přikládá velkou roli nevědomí, a právě tam nachází hlavní činitele lidského chování, a to pudy. Od r. 1920 rozlišuje dva základní pudy: jedním je *pud života* neboli Eros, který je poznání přístupnější a snaží se sjednocovat živou substancí, přičemž zahrnuje sexuální pud a pud sebezáchovy; druhým je *pud smrti*, Thanatos, který naopak směřuje k rozkladu a návratu k neživému stavu. Freud předpokládá, že život je provázen bojem těchto dvou tendencí a existuje skrze kompromisy mezi nimi.⁴³ Ve svém díle udává příklad polarity lásky a nenávisti jako protiklad těchto pudů. Pozorování totiž ukázalo provázanost mezi nenávistí a láskou tak, že nenávist lásku vždy doprovází a zároveň se velice rychle může stát z lásky nenávist a z nenávisti opět láska.

Freud tvrdil, že sexuální pud je primárním zdrojem veškeré psychické energie a nazval ho libidem.⁴⁴ Libido označuje jako sílu, kterou se sexuální pud projevuje. Freud to připodobňuje k hladu a vyživovacímu pudu.⁴⁵

Sexuální pudy jsou schopné sublimace neboli záměny. To znamená, že tyto pudy mění svůj původní cíl za jiný. Každý člověk je individuální, tudíž i naše pudy a jejich síla jsou různé. Snaha o jejich uspokojení je však nepotlačitelná.

Co se týče sebezáchovného pudu, Freud došel k závěru, že jsou stejné. Tento pud je spojený s „Já“. Avšak sexuální touhy a agresivní pohnutky jsou v rozporu s obecně přijatou morálkou, a proto je nutné je potlačovat neboli vytěšňovat do nevědomí.

⁴² ČERNOUŠEK, Michal. *Sigmund Freud, dobyvatel nevědomí*. Historická paměť. Praha: Paseka, 1996, s. 45-46

⁴³ FREUD, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Eseje (Odeon). Praha: Odeon, 1990, s. 121

⁴⁴ Tamtéž, s. 30

⁴⁵ FREUD, Sigmund a PECHAR, Jiří. *Přednášky k úvodu do psychoanalýzy*. Jedenáctá kniha /. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1997, s. 265

Psychosexuální vývoj člověka

Freudův výklad psychosexuálního vývoje je možná nejvíce kritizován a nepochopen. Autor jím vyvrací představu, že vznik a hlavní vývoj sexuálního života probíhá až v pubertě. Podle něj jsou totiž nejdůležitější první roky života.

Už výše je zmíněno, že sexuální pudy jsou podle Freuda hnací silou lidské psychiky. Zpočátku se zaměřují na uspokojení vlastním tělem, jedná se tedy o autoerotický proces. Tento proces prochází vývojem, v jehož jednotlivých stádiích dominuje jiná tzv. psychosexuální zóna. Freud rozlišil pět stádií psychosexuálního vývoje – orální, anální, falické, latentní a genitální. Během vývoje dochází k odklonění nebo potlačení některých pudových složek jiným směrem. A v případě, kdy se vývoj nezdaří plynule, nebo naopak nastane předčasné uspokojení, dochází k fixaci libida. Jinými slovy – vývoj se zastaví v některé z fází a nedokáže se posunout dál. Tyto fixace nebo regrese pak mohou vést k neurózám a dalším onemocněním.⁴⁶

Prvním, *orálním stádiem psychosociálního vývoje*, dítě prochází v prvním roce života. Zdrojem slasti je ústní dutina, což znamená, že pro zdravý rozvoj dítěte je důležité přijímat ústy. Dítě v tomto období chce všechny své potřeby uspokojit bez odkladu. Jako prvotní objekt libida se pro něj stává matka a její prs, prostřednictvím kterého se mu uspokojuje potřeba hladu. Obecně dumláním je důležité pro další psychický vývoj a vyvíjí se podle toho psychomotorické tempo jedince.

Následuje *anální stádium psychosociálního vývoje*, které probíhá do třetího roku života. Libido se postupně přesouvá od ústní dutiny k oblasti konečníku. Anální oblast je centrem tohoto období z důvodu toho, že se dítě začíná učit samo chodit na nočník a musí se naučit se zdržováním a načasováním potřeby.⁴⁷

V období čtvrtého a pátého roku se dostáváme do stádia falického (*falické psychosexuální stádium*), kdy se zdrojem slasti stávají genitálie, zatím však jen pouze v podobě masturbačních pokusů. V tomto období se opět stává matka zdrojem uspokojení, ale už ne její prs, ale celé tělo. Stává se pro dítě objektem lásky, a dítě se snaží rozvíjet schopnost vytěsnění. Dítě by chtělo vytěsnit otce a matku mít jen pro sebe. V tomto věku se rozvíjí psychoanalytický proces, který Freud nazval „oidipovský komplex“. Poté následuje *latentní stádium psychosexuálního vývoje*, kdy vzniká mravnost a stud.⁴⁸

⁴⁶ FREUD, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Eseje (Odeon). Praha: Odeon, 1990, s. 121, s. 30

⁴⁷ ČERNOUŠEK, Michal. *Sigmund Freud, dobyvatel nevědomí*. Historická paměť. Praha: Paseka, 1996, s. 61-64

⁴⁸ FREUD, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Eseje (Odeon). Praha: Odeon, 1990, s. 121, s. 30

Na toto stádium navazuje poslední, *genitální stádium psychosexuálního vývoje*, které nastupuje kolem dvanáctého roku života a dílčí pudy jsou již zaměřeny na dosažení nového sexuálního cíle. Hlavním zdrojem slasti sestávají genitálie a pohlavní styk.

Určité sexuální impulsy mohou přežít do dospělosti v podobě různých neurotických symptomů nebo jako sexuální perverze. Přesto je velká část utlumena, jelikož je společností nepřijatelná. V případě že nemůže být pud uspokojen je úspěšně potlačován nebo se přemění na neškodné aktivity.

U některých lidí mohou osobnostní charakteristické rysy odpovídat fixacím z dřívějších stádií psychosexuálního vývoje. Například u orální osobnosti se může projevit nedostatečné nebo přehnané uspokojení pití mléka z matčina prsu závislostí na alkoholu, kouřením nebo přejídáním.⁴⁹

Oidipovský komplex

Oidipovský komplex je sice velice kritizován, ale i přes to je důležitým a možná i hlavním aspektem psychoanalýzy. Je to jakési soupeření v lásce se zřetelným zdůrazněním pohlavního charakteru, kdy syn už jako malé dítě projevuje náklonnost k matce a chce ji vlastnit. Naopak otec je pro něj soupeř, který mu matku krade pro sebe. Vztah rodiče a dítěte může být daleko komplikovanější, podle toho jak a do jaké míry se oidipovský komplex vyvine. Může mít i převrácenou formu, ale nic to nemění na tom, že se jedná o výrazný faktor dětského duševního života, a jeho vliv bychom neměli podceňovat.⁵⁰

V době, kdy končí fáze oidipovského komplexu, začíná na jedince působit Superego neboli „Nadjá“, které zahrnuje mravní příkazy, zákazy a sociální pravidla. Podle Freuda se se zánikem oidipovského komplexu upevňuje mužství.⁵¹

Freud přitom na základě svého zkoumání sexuálního vývoje dospěl k přesvědčení, že všechna neurotická onemocnění jsou výsledkem nevědomých sexuálních přání, která mají své kořeny v dětství.⁵²

⁴⁹ ČERNOUŠEK, Michal. *Sigmund Freud, dobyvatel nevědomí*. Historická paměť. Praha: Paseka, 1996, s. 62-72

⁵⁰ FREUD, Sigmund a PECHAR, Jiří. *Přednášky k úvodu do psychoanalýzy*. Jedenáctá kniha /. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1997, s. 176

⁵¹ FREUD, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Eseje (Odeon). Praha: Odeon, 1990, s. 121, s. 115

⁵² FREUD, Sigmund a PECHAR, Jiří. *Přednášky k úvodu do psychoanalýzy*. Jedenáctá kniha /. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1997, s. 234

Strukturální model psychiky

Freud ve své studii *Já a Ono*, z roku 1923 dospěl k myšlence, že jeho topografický model rozdělení na vědomí, nevědomí a předvědomí nestačí k vysvětlení všech konfliktů lidské psychiky. Nevědomá přání a pohnutky se střetávají s obrannými systémy, které jsou rovněž nevědomé – boje a konflikty vznikají tedy v nevědomí, a ne mezi vědomím a nevědomím.

Jeho nový strukturální model rozděluje lidskou psychiku na „Já“ (Ego) – „Ono“ (Id) – „Nadjá“ (Superego). Všechny tyto tři složky se vzájemně ovlivňují a nemají pevně stanovené hranice.

Vědomé „Já“ oddělujeme od „Ono“, které je nevědomé a je charakterizováno právě principem slasti. „Já“ reprezentuje rozum a uvážlivost, a naopak „Ono“ v sobě obsahuje vášně.

Freud uvedl příklad, kdy je jejich vztah vyobrazován jako vztah jezdce, ten zastupuje „Já“, a koně, který zastupuje „Ono“. Jezdec řídí cíl a pohybuje koněm a kůň je zdrojem pohybu. V analogii lidské psychiky jezdcí většinou nezbyvá nic jiného než řídit koně tam, kam sám kůň chce.

„Tak jako jezdci, nechce-li se od koně odloučit, nezbyvá často nic jiného, než vést ho tam, kam jít chce, tak také Já převádí vůli Onoho v jednání, jako kdyby to byla jeho vlastní vůle.“⁵³

„Ono“ je nevědomá část naší psychiky a je poháněna energií pudů, je ovládána libidem a snaží se uspokojovat své pudové potřeby. Nemá logiku a nerespektuje morálku. V „Ono“ vládne princip slasti a v oblasti „Já“ vládne princip reality.

Na řadu přichází Superego. Takzvané „Nadjá“ představuje mravní hodnoty a sebekritické postoje, vzniklo z potlačování našich pudů. Vzniká ztotožňováním s autoritami na konci oidipovského komplexu. Můžeme říct, že je to hlas svědomí, který reguluje naše činy.⁵⁴

Nadjá (Superego)

„Nadjá“ je jedním z klíčových konceptů freudovské psychoanalýzy. Vztah k „Já“ se neomezuje jen na to, že nabádá napodobovat rodičovskou roli, ale zároveň zahrnuje i zákaz

⁵³ Tamtéž, s. 109

⁵⁴ ČERNOUŠEK, Michal. *Sigmund Freud, dobyvatel nevědomí*. Historická paměť. Praha: Paseka, 1996, s. 110

napodobování jejich chování. Je to dvojitý aspekt ideálu „Já“ a vzniká z vytěsnění oidipovského komplexu, které není jednoduché. Naše infantilní já musí najít sílu k vytěšňovacímu výkonu a zvnitřnit si rodičovské překážky. „Nadjá“ si uchovává charakter otce a čím větší je oidipovský komplex, tím přísněji bude „Nadjá“ určovat chování jako svědomí nebo jako nevědomý pocit viny. Zdroj síly „Nadjá“ se projevuje jako kategorický imperativ. Vznik „Nadjá“ je výsledek dlouhé dětské bezmocnosti a závislosti a oidipovském komplexu.⁵⁵

Klíčovou roli v procesu vytěšňování hrají morální a estetické tendence v „Já“. Existuje v nás vyšší instance, jakýsi ideál nebo „Nadjá“, která reprezentuje náš vztah k rodičům. Vychází z oidipovského komplexu a zrcadlí nejmohutnější libidiózní hnutí a osudy oblasti „Ono“. Jáský ideál pomáhá „Já“ ovládat oidipovský komplex a zároveň se „Já“ podřizuje silám této oblasti. „Já“ reprezentuje vnější svět, a „Nadjá“ je zástupce vnitřního světa. Střety mezi „Já“ a „Nadjá“ odrážejí protiklad vnějšího a vnitřního světa.

V oblasti „Ono“ vzniklo biologií a osudem spoustu počitků, které díky „Já“ jsou individuálně prožívány. A „Nadjá“ se stává něčím, co je v lidské duši nejvýše, ale nelze ho přirovnávat ani k „Já“ ani k „Onu“. Ideální „Já“ splňuje všechny požadavky na „vyšší bytost“ v člověku. Tou bylo označováno náboženství, morálka a společenské cítění.⁵⁶

Rozlišení těchto dvou komponent existuje u všech živočichů, tedy i u zvířat. „Nadjá“ vzniklo spíše díky „Já“ než díky „Ono“. „Ono“ nemůže vnímat vnější svět. Konflikty „Já“ s objekty „Ono“ se promítají do konfliktů s „Nadjá“. Pokud se „Já“ nepodařilo úspěšně zvládnout oidipovský komplex, pudy, které se nachází v části „Ono“ se projeví v ideálu. Tím přichází vysvětlení, že je „Nadjá“ zčásti nevědomé.⁵⁷

Součástí našeho „Nadjá“ je i svědomí, které je postavené nad „Já“ a soudí je podle mravních pravidel.

„Nadjá“ se tedy „projevuje jako hlas svědomí a kritický pozorovatel našich činů i našich fantazií“.⁵⁸

V „Nadjá“ se nachází kromě svědomí i sebepozorování, které je nezbytné pro hodnocení činností, zda splňujeme své ideální „Já“.

⁵⁵ FREUD, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Eseje (Odeon). Praha: Odeon, 1990, s. 121, s. 117

⁵⁶ FREUD, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Eseje (Odeon). Praha: Odeon, 1990, s. 121, s. 118-119

⁵⁷ Tamtéž, s. 120

⁵⁸ ČERNOUŠEK, Michal. *Sigmund Freud, dobyvatel nevědomí*. Historická paměť. Praha: Paseka, 1996, s. 100

Superego je rozděleno na dvě identity, na jedné straně se projevují pudy, a na druhé straně mravní a společenské zákony.⁵⁹

Morálka

Freud zdůrazňuje úlohu kulturního omezení v sexuální chování jedince. První autoritou jsou rodiče, jsou původci a vzor, kteří formují morálku. Zpočátku má dítě vlivem narcismu zájem o své vlastní „Já“ a až postupným vývojem se dostává k tomu, že přijme i jiné požadavky z okolního prostředí. Naše kultura je založena na potlačování pudů a každý jedinec se pro kulturu vzdal nějaké části svých charakterových rysů, jako například agresivních sklonů. Kdo nechce připustit takové potlačení vlastních pudů, stojí ve společnosti v pozici „psance“ pokud mu jeho postavení a schopnosti neumožní prosadit se jako velký muž, „hrdina“.⁶⁰

Freud měl přitom za to, že sexuální pudy jsou u člověka vyvinuty silněji a jejich projevy jsou trvalejší než u zvířat. Díky své trvalosti jsou však schopné sublimace, v níž se sexuální energie zaměřuje do jiných oblastí lidské činnosti, jako je kulturní tvorba, a tím se proměňuje.

Freud rozlišil tři fáze vývoje vztahu společnosti k sexuálnímu pudu. První fáze je charakteristická volným projevem sexuálního pudu, jehož cílem není pouze rozmnožování. Tato fáze se vyznačuje spontaneitou a absencí striktních společenských norem. Ve druhé již společnost zavádí normy a určitá tabu, která regulují sexuální chování. V poslední a třetí fázi, která je označována jako „kulturní“ sexuální morálka, se sexuální pud stává striktně regulovaným a podřízeným společenským normám.⁶¹

Přitom však Freud poukazuje na možné negativní dopady kulturní morálky. Striktní sexuální normy a potlačování přirozených pudů mohou vést k různým újmám na zdraví nebo na životní zdatnosti jedinců. Jedním z kritizovaných aspektů morálky je kladení femininních požadavků na muže a omezení sexuálního styku na monogamní manželství. Tyto normy ignorují přirozené rozdíly mezi pohlavími a vedou k nerovnému posuzování prohřešků.

Také je kritizováno stupňování požadavků v moderní společnosti, které úzce souvisí s kulturní sexuální morálkou. Neustále se snažíme dosahovat vyšších cílů, a to poté vede k neurózám a jiným psychickým potížím.⁶²

⁵⁹ Tamtéž, s. 100

⁶⁰ FREUD, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Eseje (Odeon). Praha: Odeon, 1990, s. 121, s. 66

⁶¹ Tamtéž s. 66-68

⁶² FREUD, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Eseje (Odeon). Praha: Odeon, 1990, s. 121, s. 61-62

III. Rozdíly a shody v jejich koncepcích morálky

Kant i Freud se zabývali koncepcí morálky, ale každý k ní přistupoval z odlišné perspektivy. Kant považuje člověka za primárně racionální bytost a klade velký důraz na rozum i v oblasti morálky (ve své praktické filosofii). Právě rozum podle něj poskytuje základní princip správného jednání.

Freud chápe člověka jako primárně žádostivou bytost. Člověk je pro něj zvláštním živočichem, který vzešel z evoluce a vyznačuje se rozumem. Podle něj je morální jednání ovlivněno podvědomím a vnějším působením.

Hlavní rozdíly v jejich koncepcích

Jak už jsem zmínila výše, tak základním rozdílem je jejich pojetí člověka. Kant považuje člověka za bytost, která využívá svého rozumu k určování svého jednání. Kantova filosofie se tedy klade velký důraz na rozum a na jeho schopnosti rozlišovat mezi tím, co je dobré a co je zlé. Podle Kanta je sama o sobě dobrá jenom čistá vůle.

„Ve světě, ba ani vůbec mimo něj, nelze myslet nic jako možné, co by se bez omezení mohlo považovat za dobré, mimo *dobrou* vůli.⁶³“

Kant tedy zkoumá, jakým způsobem lidský rozum může a má ovlivnit jednání a jak ho správně používat k dosažení správných morálních rozhodnutí. Naproti tomu Freud člověka vnímá jako primárně jako zvláštního živočicha – žádostivého tvora, který disponuje rozumem. Jeho psychoanalytická teorie se zaměřuje na nevědomí a impulsy v něm, které ovlivňují lidské chování. Z toho vyplývá, že je morálka výsledek vnitřních a vnějších sil, které utvářejí naše chování. Může se stát, že tyto síly nám zabraní jednat ve shodě s našimi vlastními hodnotami.

Kant ve svých dílech *Základy metafyziky mravů* a *Kritika praktického rozumu* klade důraz na čistý praktický rozum. Říká, že morálka nemá být určována vnějšími autoritami, jako jsou například náboženství nebo zákony, ale vychází z vnitřního morálního zákona, který je součástí lidské přirozenosti (přirozenosti člověka jako primárně racionální bytosti). Základním

⁶³ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976, s. 19

kamenem jeho morální filosofie je kategorický imperativ. Je to univerzální princip, který nám říká, že máme jednat vždy tak, aby se subjektivní princip našeho rozhodování mohl stát principem obecného zákonodárství. Jako racionální bytosti tak máme určovat své jednání tím, co je výlučně „naše“, totiž schopností rozumu dospívat k obecnosti. Základní teze kategorického imperativu proto zní:

„jednej jen podle té maximy, o niž můžeš zároveň chtít, aby se stala obecným zákonem.“⁶⁴

Kantova morálka tedy není založena na emocích nebo touze po odměně ale na racionalitě (rozumu) a autonomii. Jedinou emoci, kterou Kant v morálce připouští, je pocit úcty k mravnímu zákonu, a tedy úcty k naší rozumnosti.

Freud naproti tomu ve své psychoanalytickém konceptu vidí morálku jako produkt zvnitřňování a osvojování rodičovských zvyků a norem chování. Freud tvrdil, že má rané dětství největší vliv na naše pozdější chování. V dětství se dítě učí osvojovat pravidla a hodnoty, které mají jeho rodiče. Tyto hodnoty se pak stávají součástí „Nadjá“ neboli Superega. Superego pak slouží jako vnitřní morální kompas, který nám určuje chování a popřípadě při porušení morálních norem vyvolá pocit viny. Freud ve svých myšlenkách zdůrazňuje roli nevědomých procesů a emocionálních konfliktů v našem morálním vývoji.

Kant usiluje o univerzální morální teorii, která by platila pro všechny lidi. Bez ohledu na náboženství, kulturu nebo individuální postavení ve společnosti. Jeho kategorický imperativ zdůrazňuje absolutní platnost morálních norem, které nejsou závislé na vnějších autoritách. Podle Kanta morálka vychází z vnitřního morálního zákona, který je součástí lidské přirozenosti a ta sama dokáže rozpoznat co je dobré a co špatné.

Naproti tomu u Freuda vnímáme morálku jako výtvor socializace a osvojování si společenských norem. Naše „Nadjá“, které hraje klíčovou roli, se formuje na základě osobností rodičů a kulturních očekávání. Morálka je tak podle něj relativní a dynamická, jelikož závisí na kulturních a společenských kontextech.

Kant vyzdvihuje význam sebeuvědomění a jasné motivace. Sebeuvědomění znamená, že si člověk musí být vědom svých morálních povinností. A každý jedinec se musí rozhodnout

⁶⁴ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976, s. 61

autonomně, bez jakýchkoliv dalších vlivů. Jasnou motivací má na mysli to, že by naše chování mělo být motivováno čistou vůlí. Mělo by být určováno snahou o dobro (spojenou s úctou k mravnímu zákonu) bez očekávání odměny. Vnitřní motivace je klíčová pro morální chování.

Freud naopak klade důraz na nevědomé tužby a vnitřní konflikty. Morálka je ovlivněna nevědomými tužbami, jako jsou pudy a přání. Ty poté ovlivňují naše vnímání světa a morální úsudky. Vnitřní konflikty jsou konflikty, které svádí boj mezi morálními ideály a nevědomými tužbami. Musíme zvládnout boj těchto konfliktů, abychom dosáhli morální zralosti.

Shody v jejich koncepcích

V jejich teoriích však můžeme najít i nějaké shody jako třeba přítomnost nevědomých duševních procesů, které ovlivňují naše chování.

Kant se dotýká myšlenky nevědomí v kontextu poznání. Tvrdí, že existují mentální obsahy, které si neuvědomujeme, ale ovlivňují nás. Takové obsahy jsou podle něj vrozené a nezávislé na empirickém poznání. Označuje je jako *a priori*.

Freud se zabývá myšlenkou nevědomí v kontextu psychiky a tvrdí, že nevědomí obsahuje myšlenky a vzpomínky, které jsme vytěsnili ze svého vědomí. Tyto nevědomé obsahy pak ovlivňují naše chování nebo emoce na nevědomé úrovni.

Z tohoto vyplývá, že Kant i Freud se shodují na tom, že existují nevědomé duševní procesy, které ovlivňují lidské chování.

Také se oba shodují v tom, že vidí lidskou motivaci jako komplexní fenomén. To znamená, že se na něm podílí vědomé i nevědomé motivy. Oba se zabývají vnitřními konflikty, kterým čelíme při morálním rozhodování.

Kant se spoléhá na kategorický imperativ, univerzální morální princip, který je nutně přítomný v lidské subjektivitě. Ale také uznává, že lidské chování je ovlivňováno i emocemi a pudy. A proto připouští, že vnitřní konflikty hrají roli mezi povinností a touhou po uspokojení zájmů.

Freud klade důraz na osvojování společenských norem a zákazy, formované v raném dětství. Tvrdí, že vnitřní konflikty mezi morálními normami a pudovými tužbami, hrají klíčovou roli v chování, tedy v morálce.

Důležitou roli v obou teoriích hraje sebeklam. Kant má za to, že díky němu může dojít k porušení kategorického imperativu. Jedinec chce své nemorální chování ospravedlnit, ale

ve skutečnosti tím jen schovává své sobecké motivy. Freud si myslí, že sebeklam je nezbytnou součástí v životě jedince. Ego neboli „Já“ se může snažit racionalizovat své morální činy, za účelem vyhnout se pocitu viny, který by jinak nastal.⁶⁵

⁶⁵ LONGUENESSE, Béatrice. *Kant and Freud on Morality*. Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association [online]. American Philosophical Association, 2017(91), s. 215-230

Závěr

V této bakalářské práci jsem popisovala pojetí morálky. A to jak z filosofické stránky jednoho z významných osvícenských myslitelů Immanuela Kanta, který zakládá morálku na kategorickém imperativu. To je základní a nejvyšší princip, který má zakládat naše jednání a sloužit k jeho posuzování. Podle kategorického imperativu musí být naše maxima (subjektivní princip našeho rozhodování), chtěna jako obecný zákon analogický přírodnímu. V Kantově pojetí je tak důležitým pojmem svoboda. Klíčovým předpokladem jeho morálky je to, že má člověk svobodu volby a může proto jednat buď ve shodě se svou rozumovou přirozeností (opravdu svobodně), nebo ve shodě se svou žádostivostí.

Druhý pohled na morálku jsme popsali z psychoanalytického pohledu velkého lékaře, psychologa a zakladatele psychoanalýzy, Sigmunda Freuda. Ten zase svou koncepci morálky staví na osvojování si rodičovských norem chování. Jeho základním stavebním kamenem jsou pudy, které se v průběhu života učíme potlačovat a měnit v souladu se společenskými normami. Freud představil svůj strukturální model psychiky, který rozdělil na „Já“ (Ego), „Ono“ (Id) a „Nadjá“ (Superego). Přičemž právě „Nadjá“ zastává roli svědomí a zároveň Ideálního „Já“, které ovlivňuje naše chování tak, abychom jednali podle morálních norem.

Cíl třetí kapitoly byl naleznout nějaké rozdíly a případné shody v jejich koncepcích. Z celkového pohledu mi vychází, že se jejich přístupy zcela zásadně liší (což je podmíněné odlišným chápáním člověka), ale zároveň se určitým způsobem dotýkají. Proto si myslím, že studováním obou koncepcí a jejich vzájemnou konfrontací můžeme získat komplexnější pohled na morální jednání.

Kantova etika je jedním z nejdůmyslnějších etických systémů v historii filosofického myšlení. Zároveň může být snadno nepochopena (a tak zůstat nevyužita), protože je velmi komplikovaná a v některých částech těžko srozumitelná, ale i přes to všechno si určitě zaslouží důkladné zkoumání.

Sigmunda Freuda si vybaví asi každý, kdo se někdy zajímal o psychologii a bezesporu svým dílem ohromně přispěl a inspiroval další velká jména. Zároveň je důležité si uvědomit limity jeho teorií a kriticky je hodnotit, abychom lépe porozuměli jeho morálnímu pojetí.

A proč je tedy přínosné zkoumat více pohledů?

Více pohledů na jedno téma je nezbytné pro lepší pochopení a získáme tím komplexnější náhled na celou tematiku. Pohledy se mohou shodovat i lišit, a právě odlišné názory nás nutí kriticky zhodnotit naše vlastní myšlenky. To také vede k schopnosti respektovat i odlišný názor, kterým můžeme vyvolat komunikaci a následnou spolupráci. Různé pohledy nám také pomáhají překonávat předsudky, které máme všichni, ale díky různým úhlům pohledu se můžeme stát objektivnějšími. Také nás mohou přivést na nové myšlenky. Mohou nás dovést k novému řešení a lidé s odlišnými názory mohou dohromady dojít k průlomovým objevům, které by nám jinak zůstaly skryty.

V lidském myšlení se totiž nachází velké množství perspektiv, a každá z nich je unikátní. A právě unikátností získáváme rozmanitost pohledů, díky kterému můžeme hlouběji pochopit jakoukoliv věc.

Ve chvíli, kdy studujeme rozmanité pohledy, se dokážeme vymanit z jednostranného chápání. Chápáním pouze své perspektivy a úhlu pohledu se můžeme izolovat, tudíž jak už jsem zmiňovala, právě dialogy s lidmi, které mají odlišný názor jsou klíčem k porozumění.

Přijmutím cizího názoru se učíme respektu k odlišným názorům. Každý snad víme, že není jedna jediná pravda. Musíme však hledat kompromisy a snažit se více porozumět i ostatním pohledům.

Studiem ostatních pohledů si tedy můžeme otevřít nové možnosti, nebo se můžeme inspirovat k novým myšlenkám a objevům. Pokud tak budeme nastaveni a budeme mít otevřenou mysl, tak jsme připraveni na mnoho dalšího poznání. Zároveň však musíme umět občas zpochybnit svoje názory.

V našem tématu morálky se také můžeme setkat s různými názory, které se nám mohou zdát jako protichůdné. Každá teorie odpovídá jinak na otázky dobra a zla. Právě i práce těchto dvou myslitelů nám dala příležitost prozkoumat odlišné pohledy a zjistit, jak moc se shodují nebo odlišují.

Kant klade důraz na univerzální morální princip, který platí nezávisle na individuálních touhách. Každý člověk by měl jednat podle kategorického imperativu, který říká, že máme jednat tak, jak bychom si přáli, aby jednali všichni. Zdůrazňuje tím autonomii a racionalitu lidského jednání.

Naopak Freud zdůrazňuje nevědomé procesy a přikládá vliv vrozených pudů na naše morální chování. Podle něj slouží morálka jako nástroj pro regulaci pudů, protože zastává názor,

že chceme uspokojit svoje libido a agresí. Freud zdůrazňuje komplexnost lidské psychiky a ukazuje nám skryté motivace morálního chování.

Oba tyto přístupy jsou určitě cennými teoriemi a z každé se můžeme inspirovat. Díky Kantovi můžeme uvažovat o morálce z racionálního a univerzálního hlediska a Freud nám naopak ukazuje pohled do lidské psychiky a na to, jak nás ovlivňují nevědomé procesy v lidském chování.

Spojením těchto dvou pohledů získáme komplexnější chápání morálky. Takové chápání nám pak lépe umožní rozumět situacím, které se nám dějí v běžném životě a se kterými se setkáváme.

Lze říci, že každý další pohled, který budeme zkoumat, nám otevře další témata k diskuzi a přinese nám další pohledy na kritické zhodnocení. Tím pak získáváme nové poznatky, které se mohou doplňovat a obohatit naše chápání daného tématu.

Pohledů na morálku je celá řada a jsou velice rozmanité jak z hlediska historického vývoje, tak i z hlediska současného diskutování. Také je důležité zmínit, že neexistuje žádný jediný „správný“ pohled. Různé teorie nám nabízí různé způsoby, kterými uvažujeme nad morálními otázkami a řešíme co je podle toho dobré a co špatné. Kritickým zhodnocením různých argumentů pak dospějeme k vlastními závěru, co je pro nás morálně důležité a správné.

Seznam použitých zdrojů:

KANT, Immanuel. *Kritika praktického rozumu*. Filozofické dědictví. Praha: Svoboda, 1996. ISBN isbn80-205-0507-5.

KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976.

STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Vyd 8., V KNA 2. Přeložil Miroslav PETŘÍČEK, přeložil Petr REZEK, přeložil Karel ŠPRUNK. Studium (Karmelitánské nakladatelství). Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, c2000. ISBN isbn978-80-7195-206-0.

FREUD, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Eseje (Odeon). Praha: Odeon, 1990. ISBN isbn80-207-0109-5.

ČERNOUŠEK, Michal. *Sigmund Freud, dobyvatel nevědomí*. Historická paměť. Praha: Paseka, 1996. ISBN 80-7185-082-9.

FREUD, Sigmund a PECHAR, Jiří. *Přednášky k úvodu do psychoanalýzy*. Jedenáctá kniha /. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1997. ISBN 80-901601-9-0.

LONGUENESSE, Béatrice. *Kant and Freud on Morality*. Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association [online]. American Philosophical Association, 2017(91), s. 215-230, ISSN 0065972x.